

PROBLEMI SODOBNE DRUŽBE

ZAPISKI O VPRAŠANJIH NARODNOSTI

I

Splošna presoja o političnem in družbenem dogajanju po drugi svetovni vojni nas navaja na domnevo, da je narodnostna problematika najprej dobila drugorazredno mesto. Njej namenjena pozornost in razmišljanje o teh vprašanjih sodita v prejšnje stoletje ali v poseben predalček, ki naj ga odpirajo samo strokovnjaki, medtem ko so stopile v središče že zdavnaj druge dileme človekovih odnosov v »industrijski« in tudi v socialistični družbi, in sicer vprašanja neposredno socialne narave. Takšna navidezna izločitev narodnostnega vprašanja iz kroga osnovnih živih dejavnikov (politike, gospodarstva, kulture) človekovih odnosov, tudi človekovih pravic, pa doživlja zatem dejanski popravek v dogajanju samem in tudi poživlja preučevanje in zanimanje za ta posebej občutljivi fenomen določenih skupnosti.

Schema, ki naj nam omogoči pri obravnavanju omenjene problematike celotnejše izhodišče, pa obsega po najbolj splošnih označitvah: področje narodnostne problematike, ki se odpira ob razkroju kolonializma in se izkazuje kot živ, tudi mednarodni dejavnik in nastopa danes vsekakor kot nova tvorna sila,¹ predvsem pri utrjevanju mnogih, doslej manj upoštevanih ljudstev. Razvoj njihovega bolj ali manj samostojnega stopanja na prizorišče spremljajo dostikrat tragični pretresi ljudstev in tudi pretresi mednarodne strukture. Pojavi, ki smo jim priče, pa so tudi na tej stopnji kljub kakršnimkoli spremljevalnim odmevom — različni od doslej znanih dogajanj, ker so različne sodobne okoliščine in so dvomljive ob njih vsakršne analogije,² ki bi si jih preprosto poiskali v zasebnem priročniku zgodovine. Skratka, to dogajanje ne spreminja le karto sveta, temveč odpira možnosti razvoja ljudem, ki so jim premnoge doktrinarne anateme v celoti in v načelu odpisovale razvojne možnosti, kakor nekdanj podobne poenostavitve prav teh niso pripisovale tudi našim narodom. Iz tega smo pridobili le skušnjo, da je za vsakršno resnejšo osvetlitev in preučitev vprašanj v načelu nezadovoljiv postopek, ki temelji na projekciji v eni sami smeri, pa naj bo že izhodišče politologija, zgodovina, sociologija i. s. gen.

¹ J. J. Calvez opozarja v razpravi »Racines sociales et économique des nationalismes du Tiers Monde« (Revue française de science politique, 1965, št. 3, str. 446—465) na izvirnost fenomena in na socialno bistvo narodnih gibanj brez narodov, ki bi jih mogli opredeliti z doslej veljavnimi oporami (jezik, etnična, kulturna svoboda, ozemlje, gospodarska povezanost itd.). Poudarjeni subjektivni dejavnik (zavest, volja) ni dovolj natančna opredelitev, ker gre za objektivni — socialni položaj na eni sami temeljni razmejitvi kolonizator in koloniziranec ali za pripadnike novih držav, še nerazvitih v odnosu do bogatih in razvitih.

² Čeprav nas mogoče navaja k temu npr. izhodišče, da združuje tudi različne etnične skupnosti v eno ljudstvo, v en narod, predvsem politična enotnost ter se njihovi predstavniki sklicujejo na E. Renana: »To, kar konstituira narod, ni skupen jezik ali pripadnost k isti etnični skupini, temveč skupno opravljena velika dejanja in hotenja opraviti le-ta še v prihodnosti.« Iz nacionalnega referata št. 6, republike Mali za Seminar ZN o večnarodnostnih družbah, Ljubljana 1965.

ali pa samo npr. poseben predmet našega preučevanja: določena pristna skupnost, npr. narod, narodnostna, etnična skupnost, ki jo po navadi opredeljujemo na znani objektivni in subjektivni osnovi in s prav takimi kriteriji. Troje se nam zdi pri tem predvsem pomembno: prvič, da se ni mogoče pogovarjati o teh skupnostih, če ne pritegnemo na pomoč kar največ vidikov; nadalje, če le-tem kot osnova ne botruje teoretska misel, namenjena posebej predmetu preučevanja, kar terja vsekakor našo temeljito sprotno seznanjanje z dogajanjem na označenem območju (pregledovanju tega je namenjen tudi naš zapis) in tretjič, če zgubljam pregled nad dogajanjem v življenju in pristanemo v okviru lastnih shem.

Današnji svet je na nekaterih celinah v okviru novih držav pravo prizorišče — ali retorta »etnogeneze«,³ ki poteka deloma po starih tirih, pa tudi po povsem novih, kakor jih izsiljujejo nove okoliščine. Naj le mimogrede v pojasnilo omenimo samo variante, ki so jih navajali predstavniki novih držav na ljubljanskem mednarodnem seminarju⁴ v zvezi z vprašanjem rabe jezika določene skupnosti (narodnostne, etnične). Pred temi skupnostmi se ob množstvu neizoblikovanih jezikov, torej narečij, odpira vprašanje nekakšne jezikovne mešanice — posredovalnega jezika (*langue francise*), predvsem pa uradnega, nacionalnega jezika, ki ga v posameznih primerih nadomestuje jezik bivšega kolonizatorja, kjer pa so predvideli npr. petnajst let, ko naj jezik zgubi svoj položaj. V tem času pa nameravajo s preučevanji pripraviti pot enemu izmed domačih jezikov. V drugem primeru so predvideli celo določila zoper »lingvističen šovinizem«⁵ itd. (iz poročila seminarja). Položaj na jezikovnem območju, npr. v Afriki, označuje temeljna monografija UNESCA, ki obravnava rabo materinščine v pouku takole: »O natančnem številu jezikov, ki jih govore v Afriki, lahko uporabimo le predvidenja. (*L'emploi des langues vernaculaires dans L'enseignement*, UNESCO, Monographies sur l'Éducation de base, VIII, Paris 1953, str. 20.) Vendar v našem pregledu ne nameravamo podrobneje razpravljati o opisanem območju problematike. Uvrstili smo jo na čelo predvsem zato, ker pri spremljanju sodobnega političnega dogajanja po navadi ne pomislimo na tovrstne energije in niti na dileme etničnih, narodnostnih in državnih skupnosti. Sami v gneči dogodkov in ob množini naših spoznanj, tudi v obilici preskušanj dostikrat ne izgubljam samo kontinuiteto, temveč celo smisel in občutek zanjo. In tako npr. pozabljam, kakšna vrednota je razvit idiom: izobrazena materinščina, ki je kultivirana do take stopnje, da lahko zadosti vsem potrebam sodobnega razvoja.

Drugo opozorilo velja tvorni in gibalni sili, ki se je izkazala pri iskanju samostojnih poti tistih narodov, ki oblikujejo svoje socialistične skupnosti, saj se je ob njih prav tako pokazalo, kako varljivo je v splošnem socialnem gibanju podcenjevati ali izločiti prav narodnostno problematiko. Predvsem mislimo na dogajanja in spremembe, ki so vnesle nekaj svojega pri razvoju stvari. Svet zunaj nas spoznava,⁵ da si prizadevanja za modernejšo organi-

³ V Afriki, Aziji in Ameriki.

⁴ Rapport, Cycle d'études consacré aux sociétés multinationales, Ljubljana 1965, ST/TAO/HR/25.

⁵ V novejšem času priznavajo razni avtorji, da se je posrečilo SFRJ zagotoviti v okviru federacije pozitivno politiko v mednacionalnih odnosih. (Glej K. v. Beyme: Die Sowjetunion und das Nationalitätenproblem Osteuropas. Europa Archiv, 1964, št. 11, str. 417—418. A. Miroglio: Que penserons — nous

zacija družbe in sveta le ni mogoče tako poenostavljeno zamišljati, kakor se je to dogajalo in se še ob primerih črnelih razporeditev ali pa v primeru enostranske analize teoretskih stališč.

Prav v tem je nezadovoljivo npr. sklepanje H. C. d'Ecaussino v študiji »Communisme et Nationalisme«,⁶ kjer sicer priznava, da so Jugoslovani leta 1948 poskušali v jasni besedi postaviti teoretske probleme o odnosih med socialističnimi državami, a da vendarle niso prišli dovolj daleč, ker so svoj poskus usmerili predvsem na obtožbo sovjetskega nacionalizma.

Problematike pa ni mogoče zreducirati samo na določeno konfliktno območje, temveč terja pritegnitev drugih teoretskih izhodišč, ki se nanašajo na vprašanja. Šele celosten pogled omoča morebitno presojo.^{6a}

Ko smo že pri tem, kako presojuje drugi, naj omenim zdaj že pogosti neologizem v mednarodni politologiji: *balkanizacija vprašanja*. V uvodnih prispevkih A in B za ljubljanski seminar ZN o večnarodnostnih družbah (1965) opozarjata D. R. Gadgil (A, str. 12) in dr. A. Vratuša (B, str. 10) na njegov izvor, rabo in kvaliteto. Ta mednarodni terminološki novum korenini v ravnanju imperialnih politik turškega in avstroogrškega carstva, na takrat imenovanem sodu smodnika — balkanskem polotoku in v zvezi z narodnostmi ter manjšinami, z njihovo afirmacijo ter zlorabami, tujim vmešavanjem. Raba izraza je pejorativna in naj bi bila v jedru strašilo za nove države ob problematiki manjšin, narodnosti in zavarovanju enotnosti držav. Zanimivo je, da ga najdemo tudi v kanadski anketi — prav tako za oznako bojzani pred neenotnostjo.⁷

Ne glede na ta ostanek iz preteklosti — ki ni edina terminološka težava, kadar iščemo skupen jezik za pogovor o stvareh, o katerih govorimo — naj opozorimo, da je za katerokoli označitvijo pogosto sicer iskati nenatančnosti, premnogokrat pa je metoda površnih posplošitev že cilj in je mogoče poiskati tudi določene idejne in politične pobude. Tudi pri nas bi lahko našli kopico, če že ne poplavo del s površnim izrazoslovjem; npr. v zvezi z vprašanjem integracije. Ne bi se ustavljal ob njih, če jih ne bi posamezni avtorji ponujali v obliki strokovne besede ali shem, ki bi jih kasneje napolnili na silo z varljivo vsebino. Ne bo naključje, da je nedavno V. Vlahovič v pogovoru z novinarji kulturnih rubrik prav zaradi omenjenega nerazumevanja pojasnjeval problem integracije v zvezi s kulturo.⁸

Drugi primer, ki bolj sodi v naš okvir (v primerjavi s prvim pozitivnim), so razprave zagrebškega akademika F. Čulinovića o posebni funkciji naše »etnične skupnosti«.⁹

de l'Europe des ethnies? Revue de Psychologie des Peuples 1964, št. 5, str. 307. G. Heraud: L'Europe des ethnies, Presse d'Europe 1963, str. 247—253. Avtorji poudarjajo kot vir nove usmeritve samostojno pot nove Jugoslavije v mednarodnem življenju, izkušnje v preteklosti, pa tudi samostojno notranjo družbeno organizacijo.

⁶ Revue française de science politique, št. 5, junij 1965, str. 498.

^{6a} Niti študija v celoti ne obsega teoretskih prispevkov npr. V. J. Uljanova-Lenina, prav tako pa ne zajema niti v genezi vsega, kar se je izrazilo za njim.

⁷ Rapport préliminaire de la Commission royale d'enquête sur le bilinguisme et le biculturalisme, Ottawa 1965, str. 45.

⁸ V. Vlahovič: Nacionalne kulture i suština jugoslovenstva, Borba 7. XI. 1965.

⁹ F. Čulinović: Tri etape nacionalnog pitanja u jugoslovenskim zemljama, Zagreb 1962; Sto je nacija, Beograd 1964.

V obeh, pod črto označenih, strnjeno napisanih tekstih F. Čulinovića srečamo tudi stališči, da »pored jugoslovanske višenacionalnosti postoji i jugoslovenska etnička zajednica« (prvo citirano delo str. 10) in da se: »Pojavljuje (se) strahovanje od daljnje etničke integracije, ali nju donosi sa sobom život, uvjetujuju socialistički razvitak našeg društva, htjeli mi to ili ne htjeli.« (Drugi cit. tekst, str. 16.).

Domači primer smo omenili, ker se bomo kasneje v zapisu še srečali z vprašanjem etnične skupnosti. Hkrati s svojimi kritičnimi, načelnimi pa tudi drugimi pridržki — smo posredno zavrnilo tudi omenjeno posebno rabo izraza in razlago kategorije »etnična skupnost«. Ko poizkuša francoski teoretik A. Miroglio urediti ter deducirati vprašanje etničnih skupnosti, jih razporeja v: velike (glede na število, ozemlje) in majhne, ki se po kvaliteti ne razlikujejo od velikih in so predstavnice določene domovine ter jih klasificira kot skupnosti prve vrste. Končno predvideva tudi še nekakšne etnične podskupine (groupements subethniques). Pri skupnostih prve vrste opozarja, da ni odločilna kvantiteta, temveč »sila stvari« in hotenje skupnosti. Predvideva tudi samostojne poti v okviru večetnične skupnosti. Nadalje omenja majhne etnične skupnosti, ki nočejo, da bi jih obravnavali kot etnične — odvisne podskupine in njim nasprotno skupine, ki so lahko žive sestavine velike etnične skupnosti, velikega naroda. V tej zvezi navaja tudi problem etnične zavzetosti (gorečnosti: ferveur ethnique) in se sklicuje tudi še na opozorilo E. Renana, da so nepristranske študije lahko nevarne narodni zavesti.¹⁰

Vprašanje se torej zastavlja, za kakšne skupine gre. Naše domače intelektualno sporočilo je že zdavnaj odgovorilo nanj. Samo zato naj citiramo pojasnilo I. Cankarja, ki se ustavlja pri razmejitvi, da se Slovenci zavedajo sorodnosti južnoslovanskih narodnosti, prav tako pa tudi vseh dejstev razvoja.¹¹ Seveda s tem ne nameravamo odmisлити vseh dejstev pri razvoju, odkar je naš pisatelj tako tankočutno opozoril predvsem na izhodišče ter določeno stopnjo naših narodnostnih skupnosti.

Očitno pa je, da živa, zapletena in razvejana problematika ne prenese v svojem strokovnem okviru niti terminološke nenatančnosti in preuranjenih posplošitev.

¹⁰ A. Miroglio: Que penserons-nous de l'Europe des ethnies? Revue de Psychologie des peuples, 1964, št. 3, str. 316—317. E. Renan opozarja, kako je to pač tako, »da je napredek zgodovinskih študij pogosto nevarnost za narodnost« (op. cit. str. 891). Znanstvenik misli na zgodovinska dejanja in pomembne dogodke (nesreče), ki so kasneje bodisi omogočale mitologijo bodisi da njihovo odkritje omogoča bolj natančen pregled stvari. Vendar pa je treba pomisliti, da ima pred očmi predvsem večje narodnosti, ki so ustvarjale svoje narodnostne države, in da prav tako identificira v večji meri narodnostno zavest z nacionalizmom; zavedati se moramo, da je njegov genialni poskus (predavanje o narodu) vendarle vkljen v čas, ki ga označuje letnica 1882.

¹¹ Cankarjeva označitev se glasi: »Kakšno jugoslovansko vprašanje v kulturnem ali celo jezikovnem smislu zame sploh ne eksistira. Morda je kdaj eksistiralo; toda rečeno je bilo takrat, ko se je jugoslovansko pleme razcepilo v četrto narodov s četverim, čvrsto samostojnim kulturnim življenjem. Po krvi smo si bratje, po jeziku vsaj bratrance — po kulturi, ki je sad večstoletne separatne vzgoje, pa smo si med seboj dosti bolj tuji, nego je tuj naš gorenjski kmet tirolskemu, ali pa goriški viničar furlanskemu. Bodi tega kriva zgodovina, bodi kriv kdorkoli — jaz, ki dejstvo konstantiram, ga čisto gotovo nisem zakrivil.«

Predavanje »Slovenci in Jugoslovani«, 12. IV. 1915 v Ljubljani, po ZS Ljubljana 1936, zvezek št. XIX, str. 19.

Tudi sodobna razmerja v Evropi niti najmanj ne pričajo o docela ugaslih ognjiščih narodnostnih križišč (Ciper, Belgija, Južna Tirolska; celo Jura problem v Švici itd.). Kot je znano, bi komaj mogli najti razmejitev med državami, ki bi potekala docela v skladu z razmejitvijo narodov; redke so namreč narodnostno monolitne skupnosti.

Se pri oblikovanju novejših mednacionalnih povezav, kot je to skupni evropski trg, so prisotni nacionalni interesi posameznih udeležencev,¹² kakor je to podčrtal eden osnovnih referatov za seminar ZN o človekovih pravicah v Ljubljani (D. R. Gadgil, Indija, 1965).¹³

II

Ob zapisu, ki naj predstavi bralcu nekaj problemov s pomočjo novejših domačih in tujih del, temeljimo na delu o evropskih narodnostih, ki ga je napisal profesor strasburške univerze Guy Heraud.¹⁴ Sproti navajamo še drugo gradivo, ki smo si ga odbrali za primerjavo. Namen našega razpravljanja seveda nikakor ne more biti niti celoten kritičen pretres dela, ki naj nam prvenstveno s svojo sistematiko, kakršno je pač ustvaril avtor, rabi predvsem za pot naših misli ob srečanju s posameznimi vprašanji. Zato naj bralca ne moti, da uporabljamo soočenja z deli kasnejšega datuma — saj je v središču naše pozornosti vendarle samo predmet preučevanja, takšen, kakršnega moremo pregledati na osnovi odbranega primerjalnega gradiva.

Delo *L'Europe des Ethnies*, ki ga je napisal Guy Heraud, tudi eden soizdajatelj revije »Europa Ethnica«,¹⁵ je za nas zanimivo zaradi avtorjeve monografske ambicije (teorijo dopolnjuje s prikazom položajev narodnih manjšin in etničnih skupnosti v Evropi), s svojo posebno doktrino ter končno tudi zato, ker je predvidena še njegova ponovna izdaja (pripravljajo namreč prevod v nemški jezik). Uvod delu je napisal A. Marc.

Razdeljeno je na štiri dele, in sicer obravnava avtor v I. in II. poglavju prvega dela kriterij narodnosti in razmerje med etnično in narodnostno skupnostjo. V drugem delu razpravlja o zatiranju narodnosti (I. pogl.), o zaščiti narodnosti (II. pogl.) in o mednarodnih rešitvah (III. pogl.). V tretjem delu slika avtor v petih poglavjih pisano podobo narodnostnih, etničnih in lingvističnih manjšin v Evropi (po geografski razporeditvi: sever, zahod, osrednji del celine, mediteran in vzhod). Četrty del je pisec namenil narodnostnemu federalizmu s poglavji: struktura evropske federacije, posebne oblike (pogoji) in svobodne možnosti v federalni skupnosti.

¹² P. M. d. l. Gorce opozarja v članku: *La supranationalité postule un programme commune de politique étrangère (Nacionalnost terja skupen zunanje-političen program)*, *Le Monde diplomatique* 1965, št. 158, na izjavo De Gaulla iz l. 1962: »...konfederacija med šestimi je to, kar je označilo nasprotje od federacije...«

¹³ D. R. Gadgil: *Memoire A. Cycle d'études consacré aux sociétés multinationales*, ZN, Ljubljana 1965.

¹⁴ Guy Heraud: *L'Europe des Ethnies*, Presses d'Europe, Paris 1965.

¹⁵ Revijo izdaja: W. Braumüller, Universitäts-Verlagsbuchhandlung, Wien, kot četrletni zbornik za vprašanja narodnosti, z uradnimi sporočili Federalistične zveze evropskih etničnih skupnosti (*Contenant aussi des Communiqués officiels de l'Union Fédéraliste des Communautés Ethniques Européennes*).

V uvodu razlaga avtor svoje načelne poglede, ki združeni pomenijo celoto in tudi določeno doktrino. Strnjeno se le-ta glasi (ne navajamo njegovih primerjav, kjer prevladuje južnotirolski primer): še v prihodnosti bo negativno ravnanje moderne države z manjšinami deležno nezadovoljnega začudenja; idolu države ter unitarizmu žrtvujejo dragoceni element različnosti; izjeme v pravilu so samo polietnične države, katerih eksistenca je odvisna od spoštovanja različnih skupnosti; etnične manjšine ne uživajo skoraj nikakršne celotne enakopravnosti in človekovih pravic, kakor jih v načelu v današnjem svetu priznavajo vsem ljudem. Predvsem se to izraža s tem, da država in mednarodna družba poudarjata svojo velikodušnost, nasproti tej pa postavljata nenasitnost manjšinskih zahtev. Ob medsebojni odvisnosti držav vse v glavnem enako slabo ravnaajo z manjšinami in so v tem tako solidarne, da celo zanikajo obstoj manjšin (kakor so kolonialisti prikrivali kolonialni problem do njegovega izbruha). Mirni vésti države, javnemu mnenju se pridružuje polovična resnica (nezanjanje, nezadovoljiv pregled položajev). Videz je varljiv; videti je, kakor da bi države več storile za tuje etnične skupnosti (s posebnim manjšinskim varstvom), vendar je vse bolj kakor od dobre volje narodov, uravnavanje manjšinskih vprašanj odvisno od političnih odnosov, ki temeljijo na sili. *Manjšine so se dolžne prilagoditi, se naučiti jezika, ki ni njihov, prienačiti (asimilirati) svojo kulturo in se ob tem denacionalizirajo.* Samo federalna družba omogoča osvoboditev in razcvet vseh etničnih skupnosti, velikih, majhnih, strnjeno naseljenih in razpršenih. Pri ustvarjanju evropske federacije je prav zato ob drugih nujnih dejavnikih (duhovnem, socialnem, ekonomskem, političnem) treba imeti pred očmi tudi etnični problem. (Str. 15—19.)

Prav bo, da se ob naši, strnjeno opisani avtorjevi doktrini vsaj za hip ustavimo in zatem delo raziščemo (najprej še razstavimo, kolikor je to mogoče v okviru krajšega kritičnega zapisa), v kontekstu njegovega, v sebi sklenjenega sistema. To smo dolžni najprej zaradi izhodišča — namenjenega zaščiti etničnih skupin in narodnih manjšin (pri kateri smo Slovenci pa tudi drugi narodi Jugoslavije) še danes življenjsko zavzeti; zatem zaradi (v okviru njegovega sistema) dela, opravljenega z zavzetostjo — v novejšem času edinega po svoji celotni zasnovi (z omejitvijo za Evropo).

Ze postopni avtorjev prehod v uvodu od izraza manjšina — do opredelitve etnična manjšina, pa tudi sam naslov dela: Evropa etničnih skupnosti (L'Europe des Ethnies) nas opozarjata, da vidi G. Heraud v tako označeni skupnosti edino prisotno, naravno osnovo človekovega združevanja — še več, etnične skupnosti mu pomenijo edine prave temeljne kamne za federativno Evropo (ob Evropi domovin, federativni ali konfederativni Evropi narodov in držav itn.).

Ne glede na to, da se ob tej priložnosti ne nameravamo niti podrobneje ukvarjati z avtorjevo zamisljajo evropske federacije, ki naj temelji na podlagi federalnih enot: etničnih skupnosti in mimo splošnega vtisa, da vzbuja videz močno (na silo) skonstruirane zgradbe, ki se nam zdi neživljenjska tudi kot perspektiva, naj ob samem uvodu zapišemo le nekaj posebnih pomislekov. Nismo seveda apriorni nasprotniki povezovanja ljudi niti ne botrujejo našim pomislekom krize, ki jih doživlja pri svojem združevanju celina, v katere okviru se je do danes izoblikovalo premnogo skupnosti z visoko stopnjo individualizacije posamezne enote. Naši pomisleki so druge narave.

Avtor vidi državo samo (državo z dominirajočim narodom) kot element nasilja, in to predvsem v zvezi s problematiko narodnih manjšin in etničnih skupnosti. Zavrača nadalje liberalizem (str. 99) kot doktrino in kapitalizem kot prakso, ki ni naklonjena ne človeku in ne malim skupnostim. Razkriva korenine politične filozofije racionalistov — individualistov (str. 82), odklanja tudi nivelizacijo, »masifikacijo« (str. 107), ki jo po njegovem vnašajo socialistične skupnosti, nadalje tudi demokracijo (str. 85). V tej primerjavi se mu zdi celo boljša rešitev avtokracija. Vsemu temu nasproti postavlja samo zapleten sistem evropske federacije edinih naravnih enot, zvezo velikih in malih etničnih skupnosti. (Naj poudarimo zaradi tega, ker se je avtor sam, in mi z njim, znašel v zapletenem omrežju politologije, da v svojem delu nekajkrat odločno zavrne nacizem [str. 15] ter njegovo nečloveško prakso.) Ves ta sklop njegovih pogledov, čeprav vseskozi usmerjen k enemu cilju, k varstvu pravic in k zaščiti narodnih manjšin ali etničnih skupnosti, pa vendar nima trdnih izhodišč in določene prepričljive notranje vzročnosti in bi bil upravičen zato, ker bi temeljil na vseh dosedanjih spoznanjih in na sodobnem dogajanju. Njegova razlaga ni zadovoljiva vsaj za nas ne, ki živimo v deželi s socialistično družbeno organizacijo, kjer bi lahko našli primere (ne trdimo, da jih ni mogoče najti tudi drugod po svetu), ko se ljudje dokaj živo ukvarjajo (teoretsko in praktično) z vprašanjem, kako bi razdržavili svojo skupnost, vendar ne samo pri urejanju odnosov med narodi in narodnimi manjšinami (to sodi sicer zraven), temveč v raznih prizadevanjih (z boljšo ali slabšo srečo seveda) na mnogih družbenih področjih.¹⁶ Pričujoči okvir ne dovoljuje, da bi nadaljevali v tej smeri, zato le mimogrede: prepričani smo, da nikakor ni dovolj najbolj domišljena shema, kajti vsekakor je treba računati z ljudmi in skupnostmi, ki pač delujejo in vplivajo na oblike lastnega življenja in združevanja (jih soustvarjajo, odklanjajo ali potrjujejo). Narodnostne skupine pa se nam izkazujejo kot subjekti v političnem življenju in so lahko predmet samo v primeru preučevanja njihove problematike in še to s tistimi pridržki na katere takole opozarja E. Renan: »To, kar nameravamo storiti, je kočljivo; je to skoraj rezanje na živem; obravnavali bomo žive, kakor po navadi delamo z mrtvimi. Obravnavali jih bomo hladno in v celoti nepristransko.«¹⁷

Pri analizi narodnega vprašanja pa smo se navadili pri nas razlikovati, kakor opozarja E. Kardelj, socialno bistvo, gibalne sile in pomisliti na socialnega voditelja.¹⁸ Če se je že avtor, čigar delo pregledujemo, lotil tega zahtevnega priporočila, namenjenega vsej Evropi, potem je mogoč natančen pregled le z upoštevanjem zelo različnih vidikov, vseh vidikov, kakor jih danes srečujemo pri obravnavanju predmeta, o katerem govorimo.

¹⁶ Pogovor med uredništvom »Ekonomske politike« in E. Kardeljem, predsednikom skupščine SFRJ (Borba 27. 11. 1965, str. 1, 4, beograjska izdaja) daje pojasnila v okviru dileme odnosov med narodi Jugoslavije ter o součinkovanju novejših gospodarskih in družbenih dejavnikov. Preusmeritev na delovanje gospodarskih zakonov, razbremenitev gospodarstva in vse družbe kar največ državnostnih spon, ob jamstvih ustavne in zakonite ureditve sedanje skupnosti — takšna naj bodo izhodišča za urejanje stvari, pa tudi edina stvarna podlaga za vzajemnost jugoslovanskih ljudi na enotnem gospodarskem prostoru.

¹⁷ E. Renan: *Qu'est-ce qu'une nation? Oeuvres complètes de Ernest Renan*, I. Calmann-Lévy, Éditeurs, Paris 1947, str. 888.

¹⁸ E. Kardelj: *Razvoj slovenskega narodnega vprašanja*, Ljubljana 1957, Uvod, IX.

Drugo, kar zbuja naš pridržek, je označitev narodov kot labilne kategorije, skoraj že njihovo izločitev, in trditev, naj bi se le-ti v duhu te teze povrnili v nekakšno osnovno stopnjo vseh skupnosti, ki so pač v zgodovinskem razvoju dosegle narodno individualnost, ter naj bi se narodi nekako spet regionalizirali. O problemu naravnih, pristnih skupnosti ter nepristnih, labilnih, bomo še spregovorili pri pregledu avtorjevih stališč v zvezi z preučitvijo faktorja narodne zavesti v okviru kriterija »zgodovina«.

Kot tretje naj v zvezi s pogledi na prihodnost zvezne državne ureditve soočim dvoje stališč iz dveh polietničnih dežel (Švice in Jugoslavije). Prvo se glasi: »Federalizem predvideva vedno tudi voljo za enotnostjo. To pomeni, da enotnost v različnosti nikakor ni nasprotje mnogoobraznosti. Ta volja za enotnostjo je tisto, kar razlikuje federalizem od pluralizma, ki je brez vezi, od egoističnega partikularizma in secesionizma. V sedanjosti gre prav za to, da jasneje spoznamo in doumemo soodgovornost za širšo skupnost — Evrope in človeštva. Federalizem mora tudi s te plati ostati 'odprta skupnost', ki kaže pot k človeški in človečnosti ureditvi.«¹⁹

Pojem *odprte skupnosti* najdemo tudi v ustavi SFR Jugoslavije iz leta 1963 (Uvod, Osnovna načela, VII), medtem ko je premagovanje državne ozkosrčnosti ali teženj v pomenu identifikacije naroda in države, torej mononacionalnosti v polinacionalni skupnosti, nedavno takole pojasnjeval Veljko Vlahović: »na eni strani je to proces narodne (različnih narodov v SFRJ, D. D.) obnove na socialističnih družbenih temeljih in na drugi je to proces premostitve narodnega okvira in vključevanja v napredni družbeni razvoj v svetu!« (V. Vlahović: Nacionalne kulture i suština jugoslovenstva, Razgovor z novinarji kulturnih rubrik, Borba, 7. 11. 1965).

Končno naj omenimo še to, kar sicer ne sodi (ali pa vendarle) v naš zapis. Teza o federaciji etničnih skupnosti ima tudi propagatorja, in sicer »Evropsko federacijo etničnih skupnosti« (l'Union Fédéraliste des Communautés Ethniques Européennes).²⁰

Vendar naj nadaljujemo pot, po kateri nas usmerja G. Heraud. V prvem delu primerja avtor, kot smo omenili, etnično skupnost (l'Ethnie) in narodnost ter opredeljuje: etnična skupnost je skupnost, ki izraža določene posebne značilnosti skupnega jezika, kulture ali civilizacije. V preprostem pogledu na takšno skupnost, kakor razvija svojo misel, upoštevamo predvsem objektivni kriterij, medtem ko je po subjektivnem vidiku etnična skupnost narodnost (glede na etničnost). Izrazi ljudstvo, narod in narodna manjšina pa izražajo drugačne vidike. Etnična skupnost (l'éthnie) in etnična narodnost (nationalité ethnique) se razlikujeta od državne narodnosti, od narodnosti, ki se obvlada in ki je juridični nosilec države. Za to skupnost, ki se mu zdi — gibljiva in varljiva — uporablja izraz narod (nation) ali ljudstvo (peuple), natančneje, državni narod (nation étatique, peuple étatique). Ob obeh kategorijah etnične

¹⁹ Werner Kägi, Zürich: Der Föderalismus hat auch eine Zukunft, Die Schweiz, La Suisse, La Svizzera, 1964, str. 110.

²⁰ F. R.: »Heimat, Volk und Vaterland... wesentliche Inhalte unserer Existenz, FUEV — Tagung in Graz beendet« (Domovina, narod in očetnjava... bistvena vsebina naše eksistence, FUEV — je končala svoje zasedanje v Gradcu), Südost-Tagespost, Graz 17. X. 1965, str. 3: »Uradni del zasedanja je sklenil v soboto dr. Povel Skadegard s predavanjem o temi: 'Temeljni kamni Evrope — države ali narodi.'«

skupnosti in narodnosti opozarja avtor na notranje vezi, ki določajo bit te skupnosti, predvsem pa na dejavnike, ki nam omogočajo njeno opredelitev.

Prav bo, da se seznanimo naprej z glavnino poglavij, ki jih je avtor namenil teoriji, in se šele zatem povrnemo k vsebini posameznih izrazov ter definicij, saj se opira pisec na razmeroma obširno gradivo, iz katerega lušči svoje posplošitve pa tudi terminologijo, prav tako pa prevladuje na terminološkem območju predmeta, ki smo mu namenili naše zanimanje, resnično subjektivna raba, ne le (politikov) praktikov, temveč tudi preučevalcev fenomena.

Med kriteriji navaja avtor: 1. raso in značaj, 2. religijo, 3. zgodovino, 4. geografijo, 5. ekonomijo in 6. jezik. Pri tem poudarja: če si nasprotujejo ti dejavniki, izgubimo jasen pogled za objektivno določanje skupnosti.²¹

Proti kriterij, raso in značaj, označuje s soodvisnostjo prevladujoče rasne osnove z določeno psihološko nagnjenostjo. V sklepih temelji na raziskovanih hematološkega faktorja (navaja delo L. Bourdelove in J. Genevaya: *Groupes sanguins et tempéraments*, Paris 1960). Po svetovnih frekvencah krvnih skupin izračunava hematološki obrazec za opredeljevanje raznih dominant in razdelitev prevladujočih temperamentov pri različnih etničnih skupnostih (preobčutljivih, ustvarjalnih, dejavnih za razvoj človeštva, melodičnih, družabnih, trgovskih, diplomatskih, tradicionalističnih, stabilnih, nestabilnih itn.; omenja tudi možnost kombinacij). Seveda opozarja avtor na splošno priznано dejstvo, da ni čistih ras, da te niso enakomerno porazdeljene med različnimi narodi, vendar pa bi se znanost o etničnih skupinah ne zanimala za biološko dejstvo, če bi to ne vplivalo na psihologijo. V svojem sklepu se posebej ustavlja tudi pri etnopsihologiji,²² v nji vidi posebne možnosti, saj meni, naj ta veda po znanstveni poti prispeva pri sožitju skupnosti in se zavzema za znanstveni pregled in depolitizacijo vprašanja.

Ko razmišljamo o celotni idejni strukturi dela, nas avtor posebej preseneča z obrazložitvijo prvega kriterija. Pri tem pa ne pozabljamo npr. na njegovo obsodbo nacističnega uničevanja Poljske in Češkoslovaške (str. 105), nadalje na njegovo načelno nasprotovanje nacionalizmu ali pa nadvladi nacionalne države. Res, kljub raznovrstnosti gradiva pri argumentaciji bi mu lahko očitali bodisi pristranost ali vsaj enostransko poučenost, ker prevladujejo primeri iz južne Tirolske, Aoste, Belgije, Posarja, Švice, Finske in je prisotno njegovo nezaupanje do socialističnih dežel, čeprav je vendar prešel začarani krog zamolčevanja ali izločitve; k vprašanju pa se nameravamo vrniti še kasneje, predvsem glede na gradivo, uporabljeno v zvezi z našo domovino in problemi slovenskih narodnih manjšin. Preseneča nas, ker je zloraba znanosti, ki temelji v izhodiščni zamisli (tezi) o rasnih determinantah in njihovem odločujočem vplivu na značaje ljudstev, etničnih skupnosti, v skrajni politični dejavnosti pripeljala do uradnih vladnih doktrin ter nečloveškega ravnanja s tako inferiorno opre-

²¹ E. Renan v razpravi (2. marca 1882) *Qu'est-ce qu'une nation?* (*Oeuvres complètes*, T. I., str. 888—906, Paris Calmann-Lévy, 1947): obravnava kriterije: I. rase, II. jezika, III. verstva, IV. skupnih interesov, V. geografije.

²² V svojem kritičnem eseu: *Que penserons-nous de l'Europe des Ethnies* (Kaj mislimo o Evropi etničnih skupnosti?) piše A. Miroglio, da pričakuje Héraud preveč od etnopsihologije, od vede v otroštvu, od katere je sicer razumno pričakovati, da bo še napredovala. (*Revue de Psychologie des peuples*, Centre de recherches et d'études de Psychologie des peuples et de sociologie Economique, Le Havre, 1964, št. 3, str. 298.)

deljenimi skupnostmi,²³ do genocida (tudi v Evropi; predvsem nacistična Nemčija). Hkrati pa vemo za dandanašnje dokaj razširjeno prepričanje, ki se vzdržuje z zaslepljenostjo naklub nasprotujoči si, često mitološki naravi rasiističnega mišljenja, kakor na to opozarja O. Klineberg.²⁴

Kar predvsem moti, je avtorjeva enostranska odločitev, da daje prednost določenemu znanstvenemu delu, ga že uporabljaja, posplošuje njegove izsledke in jih širi med ljudmi. Razmišljajočemu človeku je nedvomno bližje opozorilo G. M. Moranta²⁵ v razpravi »Rasne razlike in njihov pomen«, ki smo si ga izbrali in se glasi: »...če znanstvena metoda še ni oskrbela rešitve, je pa vendarle v širšem obsegu prispevala k opredelitvi narave problema in naznačila, kako naj bi ga nekega dne rešili«. Nadalje pa podčrtava isti avtor, da prav tako kakor pri mnogih drugih raziskovanjih: »nimamo še nobene zbirke sistematičnih opazovanj o kakovostih človeških skupin.«

V novejšem času so poznana prizadevanja Unesca,²⁶ s katerimi želijo ljudje na široki fronti od znanstvene obravnave v svetovnem okviru do širjenja med ljudmi in pojasnjevanja omenjenega vprašanja — iztrgati razizem — ta moderni Damoklov meč človeštva. Naj omenimo tudi še nedavni posvet (18. avgust 1964) pod pokroviteljstvom Unesca v Moskvi: namen znanstvenega srečanja je bil v tem, da bi pripravili dopolnila na temelju raznih odkritij v zadnjih petnajstih letih. Strnjeno izjavo je podpisalo dvaindvajset znanstvenikov (Belgija, Brazilija, Kanada, ZDA, Francija, Anglija, Indija, Japonska, Mehika, Nigerija, Norveška, Poljska, Zvezna rep. Nemčija, Senegal, Češkoslovaška, ZSSR, Venezuela) in se združilo v trinajstih temeljnih točkah, od katerih naj citiramo za naš pridržek samo točko dvanajst:²⁷ »Po splošnem pravilu pokrivajo velike rase prostrana ozemlja, ki zajemajo različna ljudstva glede na jezik, gospodarstvo, kulturo itd. Nobena skupina, narodnostna, verska, geografska, jezikovna ali kulturna ne sestavlja ipso facto ene rase. Vendar človeška bitja, ki govorijo

²³ Naj omenimo, kako so udeleženci seminarja ZN o večnarodnostnih družbah, *Cycles d'études consacré aux sociétés multinationales*, Ljubljana 1965 opozarjali, da je videti, kakor da je pravica manjšine, čeprav pomembna — kar je — dobila drugorazredno mesto, zaradi v celoti obrnjenega položaja, ki vlada v določenih regijah sveta, kjer neznatna manjšina veliki večini ne dopušča, da bi uživala najosnovnejše človekove pravice; trditev so ilustrirali z diskriminacijsko politiko v Južni Afriki, Južni Rodeziji in dogajanjem na ozemlju pod portugalsko upravo (ST/TAO/HR/23, str. 8).

Tudi G. Heraud omenja to dejstvo obrnjenega položaja glede na kvantiteto (str. 76).

²⁴ Otto Klineberg, *Background Paper C. Cycles d'études consacré aux sociétés multinationales*, Ljubljana 1965, str. 28.

²⁵ L. 1960 je izšlo v koprodukcijski založbi Unesco/Gallimard monografsko delo: *Le racisme devant la Science*, Paris 1960, (SS, 60/II.11/F). V dodatku so natisnjene tudi izjave znanstvenikov (str. 533—544) iz leta 1950 in 1951.

²⁶ Unesco je dal že leta 1949 pobudo za posvet znanstvenikov. Udeležili so se ga znanstveniki iz Brazilije, ZDA, Francije, Anglije, Indije, Mehike, Nove Zelandije. Leta 1950 je objavil tekst, ki so ga kritizirali antropologi in genetiki, češ da ne ločuje biološkega dejstva pri pojavu rase in socialnega dejavnika. Leta 1951 so antropologi in genetiki pripravili novo izjavo (50 udeležencev); ta dokument so objavili z naslovom »Le concept de rase«. (Po G. F. Debetz: *Une seule rase la rase humaine*, *Le Courrier*, Avril 1965, št. 4, str. 4—7).

²⁷ *Aspects Biologique dela Question Raciale*, *Le Courrier*, Unesco, Paris 1965, Avril, str. 10. Ob tej priložnosti ne navajamo niti domačega gradiva iz zgodovine našega naroda, ki je bogato pričevanje o zlorabi psevdoznanstvenih rasiističnih teorij na evropskih tleh.

isti jezik in si delijo isto kulturo, težijo k temu, da se poročajo med seboj. To bi bilo lahko začetek, določena stopnja, pri kateri bi se krile fizične, jezikovne in kulturne poteze; rasna zasnova pa ne daje v zalog nič drugega razen bioloških dejavnikov. Toda vzročnih odnosov med enimi (fizičnimi; D. D.) in drugimi (kulturnimi; D. D.) ne poznamo in nas nič ne pooblašča, da bi pripisovali kulturne posebnosti genetično-dednim karakteristikam.«

Dve stvari torej terjata našo zavrnitev ob srečanju s prvim kriterijem (ki ga slabí navedeno znanstveno soočenje, kakor ga omogoča gradivo UNESCO), s katerim je poskušal G. Heraud določiti etnično skupnost in etnotip:

— predvsem je napačna v načelu že pot raziskovanja, posebno pa predpostavka namišljene retorte, nadalje izločitev od dane resničnosti sodobnega človekovega življenja in naivna vera, da je možna neka depolitizacija vprašanja. Vse to je nezadovoljivo, pa če gledamo to z očmi zgodovine ali pa sedanjosti, in to na depolitizacijo vprašanja, vprašanja ki je po svoji naravi imanentno družbene, socialne in politične narave.

Drugo, kar imamo pred očmi, je *delež znanosti* pri pregledu fenomena; *tega nikakor ne zavračamo*, vendar pa smo prepričani, da nas ne more zadovoljevati enostranska smer preučevanja (ne torej samo biologija, antropologija, genetika, psihologija, psihologija ljudstev — temveč vsekakor tudi družbene vede: sociologija in politologija) — in to tudi pri preučitvi enega samega faktorja, npr. rasnega.

O drugem kriteriju, *religiji*, meni avtor, da izgublja moč z napredovanjem laicizma. Navaja vrsto primerov, npr. Švico, kjer so v preteklosti na religiozni osnovi nastajale razmejitive in zdrahe med katoliškimi in protestantskimi kantoni, nadalje nasprotje med katoliki (Hrvati) in pravoslavni (Srbi), predvsem pa ločitev med Indijo (hindu) in Pakistanom (muslimani). Avtor podčrtava sekundarnost kriterija, vendar naj spet opozorimo, da metoda pri izločevanju tega dejavnika ne more niti približno pojasniti fenomena kot kriterija v pričujoči zvezi. Notranja podoba npr. antagonizma na območju naše federacije v nedavni preteklosti je povsem druga. Za dejavnikom verstva odkrijemo v preteklosti vse bolj temeljna nasprotja v socialni strukturi in razporeditvi prebivalstva — glede na položaj narodnostne, etnične in verske skupnosti v okviru turškega carstva.

Na podlagi podvojene identifikacije narodnosti (etnične skupnosti, verstev: katolikov, pravoslavnih, muslimanov) in posebnega socialnega položaja omenjenih skupin v zaostali fevdalni družbeni strukturi so nastale izrazite politične zaostritve, ki jih je med drugo svetovno vojno pobudil in uporabil še nacistični osvajalec, naslanjaje se na domače retrogradne sile; skratka, pojasnilo lahko najdemo le v posebnem zgodovinskem razvoju, kjer seveda nikakor ni mogoče odmisлити vpliva vere pa tudi ne razvojnih stopenj etnično in narodnostno različnih skupnosti. Identifikacijo etnične skupnosti, ali bolj narodnosti, z religijo in s kriterijem drugorazredne, občasne narave, je komaj mogoče ločiti od drugih dejavnikov, od katerih je soodvisno preučevanje našega objekta.

Pri obravnavi *zgodovinskega* kriterija, ki deluje, vpliva na etnično skupnost, je avtor vsaj z naše pojmovanje še bolj očitno v začaranem krogu svoje sheme. Tako piše: »... Kakor vpliven že je, zgodovinski kriterij — glede na smotrnost se nam izkazuje kot najbolj sporen« (35). In nadalje: »Zgodovinski kriterij nima bistvene vrednosti« (38). Strokovna natančnost mora opaziti in opozoriti na prehodno stopnjo skupnosti, imenovano »etnična skupnost«, ki

pomeni avtorju konstanto in edini naravni družbeni organizem, determiniran za vse večne čase — statičen in že skoraj nespremenljiv, zaradi vidika, s katerim želi avtor zakoličiti svojo doktrino. Hvalevredno je vse, kar navaja (kar pa je obče znano), da zgodovina deluje na etnično skupnost, vpliva, spreminja, združuje, deli; postavlja tudi protinaravne ovire; vendar to stori avtor le mimogrede (str. 36) itn. Nadalje, da sodobno dogajanje prispeva nova pričevanja o delovanju političnega dejavnika na oblikovanje narodne zavesti. (»L'époque contemporatine apporte des nouvelles preuves de l'action du facteur politique sur la formation du sentiment national.«) Avtorja pripelje do tega spoznanje dogajanje v Afriki in Aziji. Resnično nas preseneča, kako je mogoče *politični dejavnik* odpraviti kar mimogrede, in to v okviru dela, poudarjeno in aktualizirano politične narave. Naj nam avtor oprostí, vendar se ne moremo iznebiti vtisa, da je izsilila osnovna piščeva pozicija vrsto nenatančnosti, predvsem pa pripeljala do nesorazmerij bistvene narave, do neupoštevanja določenega gradiva, dejavnikov, katerih resno upoštevanje in vrednotenje bi nasprotovalo zasnovi in doktrini dela.²⁸ Vendar se zdi, kakor da avtor ni zadovoljen (ali smo sploh lahko zadovoljni s preteklostjo?) z učinki zgodovinskega razvoja. V naši deželi, kjer so Slovence njihovi številčno veliki sosede (Nemci, Italijani) ob njihovih prizadevanjih za samoodločbo vseskozi odpravljali z atributom »nezgodovinskega« naroda²⁹ je moral zgodovinar posebej posvečati pozornost prav etničnemu in narodnostnemu fenomenu (ne le zgodovinar, temveč vse območje kulture itn.).

(Se nadaljuje)

Drago Druškovič

²⁸ Kolikor bi izpopolnjeval delo v pripravah za nemško izdajo, bi svetovali pregled novejšega dela dr. J. Pleterskega: Narodna in politična zavest na Koroškem (1848—1914), Ljubljana 1965.

²⁹ O problemu piše F. Zwitter: »V tem položaju (ko so teoretično pa tudi v političnem življenju odrekli določenim narodom tudi slovenskemu pravice do obstoja; pisec kritike) je bila predvsem stvar, nehistoričnih narodov samih, da dokažejo svojo sposobnost za življenje. Ves problem je seveda socialen, političen in tudi kulturne.« (Fran Zwitter, Slovenski politični prerod 19. stoletja v okviru evropske nacionalne problematike, Zgodovinski časopis, str. 75 do 153, Ljubljana 1965.)

PROBLEMI SODOBNE DRUŽBE

ZAPISKI O VPRAŠANJIH NARODNOSTI

(Konec)

Preučevanje narodnostnega vprašanja je pobudilo pri nas tudi dela iz zgodovine in politologije.³⁰ Nasprotje med našimi spoznanji in teoretskimi stališči strasburškega profesorja je očitno. Kakor da namerno ne vidi dinamike pojavov v njihovem zgodovinskem razvoju? Pomisleki ob sentenci: »Ce que l'histoire a fait, elle peut le défaire« (Kar je zgodovina ustvarila, lahko tudi razdre) so upravičeni le v tem pomenu, da človeštvo v svoji internacionalizaciji ne teži k nekakšni praskupnosti (če izvzamemo npr. primer svetovne samouničevalne katastrofe), temveč k novim oblikam — ne glede na to, da se celo v okviru zunanje docela integriranih nacionalnih skupnosti stare Evrope manifestirajo etnične — po našem primerneje — *narodnostne* skupnosti, ki v novejšem času terjajo svoje pravice.³¹ Ne gre torej za razdiranje (défaire), temveč za razvojne okoliščine na novi razvojni stopnji, ne gre za zgodovino kot nekakšno subjektivizirano aglomeracijo, temveč preprosto za stopnjo odnosov med ljudmi (tudi med narodi in med narodnostnimi skupinami) v današnjem svetu, ki kljub negativnim pojavom v preteklosti in v sedanosti, na katere se s prizadetostjo klasičnega humanista zliva ogorčenje našega avtorja — vendarle vsaj v grobem odpirajo drugačna razvojna obzorja. Faktor zgodovinske narave pa zasluži po našem torej vso pozornost in v njegovem okviru historična težnja človeka k počlovečenosti, pa četudi se s tem oddaljuje od narave in naravnih skupnosti.

Geografski kriterij se zdi avtorju pomemben. V tem okviru omenja razvoj komunikacij, ki jih zagotavlja moderno življenje. Posebej se ustavlja ob naravnih mejah, stoletnih, strateških ipd. mejah in soseščini.

Med drugimi primeri omenja Letopis italijanskega Touring Cluba (Annuario Generale), kjer označujejo daleč prek državnih meja italijansko regijo (région Italiene).³² Naše dopolnilo pri vprašanju meja so npr. podatki o novejših oblikah določenih prizadevanj, s katerimi naj narodi preidejo doslej znane zapreke. Zato naj mimogrede opozorimo na ureditev odprtih meja med SFR Jugoslavijo in republikami Italijo, Avstrijo in republiko Madžarsko. Ne glede na različne družbene organizacije držav, pač pa s težnjo, da bi zboljšali odnose med narodi in državami in narodnimi manjšinami (ki jih kdaj nenatančno imenujemo samo etnične skupnosti) — pomeni ureditev olajšanje teh klasičnih zaprek tudi ustanovo, ki omogoča stike dela naroda z narodnostno matico čez državne meje. Zamisel ima pred očmi premagovanje ene izmed najbolj togih

³⁰ E. Kardelj (Sperans) Razvoj slovenskega narodnega vprašanja, Ljubljana, I. izdaja 1959, II. izd. 1957.

³¹ Nedavno je naš inštitut prejel (4. 11. 1965) Memorandum naslovljen na Združene narode z naslednjim simptomatičnim naslovom: The Right of Britany Wales and Scotland, To Self — Determination and international protection.

³² Bežen vpogled v letnik 1961, Touring Club Italiano Annuario Generale 1961 y Comuni e frazioni d'Italia, Milano 1960, nas v poglavju Località perdute con il trattato di pace (Kraji, izgubljeni z mirovno pogodbo) seznanja s kraji, ki sodijo v okvir republik Francije in Jugoslavije (str. 999—1005), medtem ko najdemo ta območja med kartami pod skupnim naslovom: Atlantino d'Italia.

institucij (če tako označimo celotno vsebino državne meje), države; v tem okviru npr. naj bi si našla vsebino (funkcijo) narodna manjšina, kot posrednik, če je naseljena na takšnem ozemlju ali pa tudi obmejno prebivalstvo različnih narodov. Problem geografskih območij je seveda še bolj vsestran in zdi se nam, da bi terjal še nadaljnjih dopolnil.

Dejavniku gospodarstva namenja avtor vsekakor preneznatno označitev. Ob nasprotju med ekonomsko politiko določene državne skupnosti in ekonomskimi zahtevami narodnih manjšin pa tudi etničnih skupnosti — bi vsekakor veljalo vsaj omeniti nasprotje med razvitimi in nerazvitimi področji in vrsto podvprašanj ter poskusov, s katerimi določene dežele rešujejo vprašanje gospodarskih, socialnih pravic človeka in posameznih skupnosti.

Problem pa je povezan npr. še z migracijami prebivalstva znotraj posameznih dežel, z emigracijskimi tokovi, ki spreminjajo vso narodnostno strukturo, nadalje s pravico človeka po spremembi mesta svojega bivanja in pravico do dela, s problematiko delovnih mest, z nihanjem gospodarske osnove, npr. z rastjo industrije ali z njeno opustitvijo (Wales),³³ hkrati s tem se spreminja tudi narodnostna orientacija prebivalstva. Problematiko osvetljuje avtor z vidika jezikovnega kriterija in varstva ozemlja in se bomo k njej, sledeč njegovi poti, še vrnili. Prav to dejstvo pa nas opozarja na vrzel v sistematizaciji kriterijev in vprašanj.

»*La langue est la plus importante des composantes objectives de l'ethnie*« (Jezik je med objektivnimi sestavinami etnične skupnosti najbolj pomemben), ugotavlja avtor (str. 44) na začetku zadnjega izmed osnovnih kriterijev etnične skupnosti. Razlikuje jezik kot preprosto sredstvo komuniciranja in kulturni izraz z vso občutljivostjo fenomena in kot najsvetejše izmed vseh etničnih vrednot. Poudarja neovrgljive odnose med jezikom, literaturo in drugimi sestavinami nacionalnih kultur, navaja globlje npr. fonetične prvine, ki so lastne jeziku in identične z značajem ljudstva in podčrtava: »Če jezik ne bi bil sestavina prve stopnje narodnostne duše, ali bi si toliko prizadevali pri asimilaciji manjšin.« (45) *Identificira nacionalno kulturo z jezikom, pri tem pa mu pomeni Švica izjemen primer.* Zanimivo je njegovo utemeljevanje z navedkom iz poziva nordijskih univerz, ki med drugim izjavljajo: »Bilo bi nenatančno, če bi verjeli,

³³ Goronwy Rees: Wales und die Waliser, Monat 1964, št. 186, str. 28. Avtor G. R. opozarja, da modernejša industrializacija (jeklarska industrija, plastičnih mas, aluminija, kemična in elektro-industrija, industrija finomehanike, rafinerija nafte) Južnega Walesa ne bogati v nikakršni obliki Waližane in njihove kulture in njihovega (Walsh way of life). Še primer Kataloncev in Baskov v Španiji. Nekdaj gospodarsko najrazvitejšo kulturno prebujeno, etnično posebno in homogeno, svetu odprto skupnost Kataloncev, ki se je izkazovala asimilativno privlačna za priseljence, je po revoluciji docela ohromila dolgoletna vsestranska represija. Industrija je zastarela, svet, pristanišča Barcelone niso obnovili, v predmestjih žive kastilski priseljenci, v mestu samem je komaj tretjina prebivalcev po rodu Kataloncev, pouka v materinščini ni, prav tako katalonščina ne nastopa v množičnih občilih — skratka, v imenu španske enotnosti je frankov režim zatrl še posebej katalonsko posebnost. Katalonci zahtevajo avtonomijo, vendar se gibljejo njihove zahteve danes že v okviru narodnostnega pluralizma. Položaj Baskov je še bolj nesrečen, dežela je obnovila industrijo in jo modernizirala, vendar ta je tesno povezana z Madridom. Pri Baskih zaradi jezikovnih razlik priseljenci ohranjajo svoj jezik, medtem ko so Katalonci enotni (meščanstvo in delovni ljudje; kar se tiče katalonskih narodnostnih zahtev), pa podpirajo baskovsko gibanje samo delovni ljudje (Po J. Bloch-Michel: L'Espagne change, Preuves 1965, št. 177, str. 16—17).

kakor se to često dogodi, da so jeziki kulturnih narodov več kot jeziki naravnih (še nerazvitih; D. D.) narodov. Za jezikoslovca, ki je edino kompetentna inštanca, ni v tej snovi noben jezik odličnejši od drugega, vsak ima svoje vrednosti.« (Str. 45.)

Med vzroki, ko današnja država zadovoljivo uravnava jezikovne pravice, našteva željo za ugledom, pritiske zunaj države in nevarnost odcepitve. Medtem ko kritizira stare evropske države zaradi njihove nestrpnosti ekskluzivnosti, poudarja: »Samo socialistične države razkazujejo svoje zanimanje za manjšinske jezike. SSSR je dala možnosti razvoja sedemdesetim jezikom. Jugoslavija, Romunija, Češkoslovaška, Nemška demokratična republika so posnemale zgled...« (str. 46). Avtor podrobneje utemeljuje, zakaj socialistične dežele razglašajo svojo skrb za jezikovne pravice, se dajejo v zobe, kakor mi razumemo izraz »s'afficher« (npr. zaradi penetracije komunistične ideologije ipd.).

Podatki o politiki socialističnih dežel do vprašanj, ki jih obravnava Heraudovo delo, resda čakajo še svojo monografsko predstavitev, vendar le mimogrede:

— »razkazovanje« določene politike ne bi bilo mogoče, če bi v najširšem pomenu omenjena načela in zasnove ne imele vsaj variant — bolj ali manj popolnih — v njihovem uresničevanju;

— kar se tiče posnemanja politike ali nasprotja izvirnosti določenih samostojnih poti socialističnih dežel, sodi vprašanje kot podatek iz teorije in dejavnosti glede novejših odnosov med različnimi skupnostmi; splošno spoznanje seveda ni več novost;³⁴

— pravzaprav pa podpre sam avtor svojo prvotno označitev politike socialističnih dežel že na naslednji strani (48), ko omenja naslednjo ilustracijo k trditvi, da se ugled različnih jezikov menjava v času in prostoru: »Slovaščina in makedonščina sta pridobili dostojanstvo kulturnih jezikov, čeprav nista bili več kakor preprosti slabo fiksirani narečji, predvsem zadnja, kar še ni tako dolgo.«³⁵

Naj tudi ob pričujočem primeru le mimogrede opozorimo, da je prav ta značilen za sistem obravnave, ki je ni lahko pregledati. Vsekakor je avtor nagneten znotraj svoje sheme pravo bogastvo podatkov, in če je dovoljena primerjava, kdaj tudi pravih biserov humanih pogledov, namenjenih zaščiti malih, individualiziranih skupnosti, vendar premnogokrat vse to bogastvo ne učinkuje (ni uporabljeno) v pravi smeri. V okvir razdrobljenosti sodi tudi vrinek »o načelu narodnosti« (str. 46—47), ki pa ima med drugimi tudi šibak argument, da se je stara avstrijska monarhija zrušila manj zaradi učinka »načela narodnosti« in bolj zaradi ekstremne interpretacije, po kateri ima vsako ljudstvo pravico ustanoviti si suvereno državo.«³⁶

³⁴ V kritiki Heraudovega dela je zapisal A. Mirogljo: »V primeru Jugoslavije bi mogli vnesti, da je njena liberalna politika, ki jo uveljavlja glede svojih manjšin, povezana s posebnim položajem od SSSR neodvisne socialistične dežele; in pomislimo na nedavno preteklost, ko se je končala podrejenost Hrvatov in Slovencev nasproti srbski dominaciji; posledica žalostne skušnje pa je rodila razumno politiko.« (Op. cit. str. 307.)

³⁵ Ne bo odveč, da opozorimo, da je prav v novembru 1965 izšla v Skopju tudi že Blažeta Koneskega Istorija na makedonskiot jazik (Zgodovina makedonskega jezika).

³⁶ V sklepnih besedi svojega dela »Nacionalni problemi v Habsburški monarhiji« navaja F. Zwitter: »Druga možnost bi bila preoblikovanje monarhije v

Ko obravnava avtor nadalje filološke razmejitve (délimination philologique) opozarja ob problematiki narečij in ljudskih govorov (patois) na dejstvo, da le-ti zabrisujejo velike jezikovne meje. Teoretska opredelitev vprašanj se mu zdi težavna in nezanesljiva ter svetuje preučitev konkretnih položajev kakor tudi upoštevanje mnogih kriterijev. Jezik ni samo govorno občilo, celo oslabeledo prebivalstvo se ne more več zadovoljiti samo z narečjem in je tudi zanj nujen kulturen, razvit, kodificiran, čist jezik (47—48).

Vprašanje je seveda obsežno in si bomo za to dovolili samo droben preizkus na primeru avtorjeve informacije o koroških Slovencih (196—198). G. Heraud se pod črto sklicuje na dva prispevka, ki sta bila objavljena v Evropi Ethnici 1961 in 1962 leta izpod peres V. Inzka in V. Einspielerja. Nas zanima v tem primeru samo drugi omenjeni avtor, saj je ta prispeval, da smo se lahko začudili ob uporabi določenega imena za poseben del koroškega prebivalstva, ki se ga je v novejšem času odrekla vsa resnejša avstrijska publiciteta.³⁷ »Les Wendes sont l'enjeu de la lutte.« (Vindišarji so zastavek v boju.) (Str. 198.) Ne glede na fragmentarno pojasnilo (pod črto, št. 37 in 38), je za nas preizkus dal naslednji trojni rezultat:

— kolikor bi se odločili za znanstvene, načelne kriterije, bi torej veljalo zagotoviti tudi tistim koroškim Slovencem, ki se zadovoljujejo samo z nekakšnimi »patois«, vsaj osnoven pouk tiste stopnje njihove materinščine, ki jo imenujemo »la langue de culture«. Žal ni tako, kajti eno osnovnih vprašanj koroških Slovencev — pouk materinščine, kljub zelo liberalnemu avstrijskemu šolskemu zakonu — ni doslej še rešeno;

— preučitev položaja koroških Slovencev že zaradi inkriminiranega gradiva ne more biti zadovoljiva in preseneča nas njegova znanstvena uporaba, ne da bi se avtor zavaroval in bi ga najprej kritično pretehtal;

federacijo narodov; toda ta ideja demokratičnega izvora bi zastavljala zaradi različne socialne strukture narodov konservativni monarhiji ogromne probleme in ona ni bila nikdar ideja tistih, ki so bili na oblasti!« Fran Zwitter, J. Sidak in V. Bogdanov, Ljubljana 1962, razširjeni ponatis referata za VIe Congrès International des Sciences Historiques, Stockholm 1960; str. 206—7.

³⁷ Novejše dokaj pregledno pojasnilo z avstrijske strani je prispeval v zadnjem času dr. Th. Veiter (Die Furche, 33/1965, str. 3). Za naš dialog smo izbrali samo dva odlomka: »Označitev »vindišar« in »vindišarsko« je pa preostalo kot sinonim za koroške Slovence (tudi za danes italijansko Kanalsko dolino) in za južno Štajersko kot vulgarno ime in so ga rabili tudi za kranjske Slovence (če niso rekli kar »Kranjci«), medtem ko je na Kranjskem in tudi Primorskem označitev »vindišarji« bila docela neznana... Torej smo tako zadovoljivo pojasnili, da ni nikakršnega vindišarskega jezika (prav tako ga ni, kakor npr. ni nekega vorarlberško-alemanskega, čeprav se vorarlberško-alemansko narečje od knjižne nemščine dosti bolj razlikuje kakor koroška vindišarsčina od knjižne slovenščine) in vodilni nemški jezikoslovci s Koroške so to dovolj jasno vedno znova izpovedali. Gotovo je tudi, da ni vindišarskega naroda (ljudstva) v etničnem pomenu. Vsekakor pa s tem nismo rekli, da bi vindišarji, med katerimi pojmuje danes pripadnike koroškega slovenskega narečja, sodili k slovenskemu narodu. Še 1920 bi brez pomislekov to lahko potrdili in vsa propaganda na Koroškem podčrtava, da je velik odstotek Slovencev takrat glasoval za Avstrijo.«

(Ne dotikamo se vprašanja nadaljnjih in drugih trditev citiranega avtorja — stališč, ki kličejo seveda še širšo strokovno nasprotno besedo.)

— lingvistično vprašanje pa se je izkazalo kot imanentno politično vprašanje — in avtor ima docela prav, ko opozarja na to, da je treba upoštevati mnogo kriterijev.³⁸

G. Heraud sam je opozoril na težave, ki prizadevajo teoretske posplošitve pri preučevanju fenomena in z njim povezano problematiko. Zal ni mogoče v okviru našega zapisa, ki referira in išče svoje relacije do obravnavanih vprašanj, objeti vsega; pristajamo tedaj le na opozorilih. Zdi se nam, da v gneči in spletu problematike G. Heraud ni več kos, da bi razložil posamezne pojave. Tako npr. ugotavlja v zvezi z odporno silo materinega narodnega jezika (langue maternelle nationale), da v položajih kljub podpiranju nasprotnika, rešitve rezultirajo v političnem pomenu. Za pojasnilo navaja med drugim tudi: »Češčina in slovenščina sta izgnali nemščino, srbohrvaščina pa madžarščino.« (50).

Politični dejavnik³⁹ in s tem enega izmed socioloških kriterijev je vstavil avtor samo kot nekakšen podkriterij v okviru obravnavanja problematike jezika in s tem zožil njegovo obravnavo ter obseg, čeprav ga je docela zadovoljivo načelno formuliral in se glasi: »Politični in administrativni dejavniki igrajo vedno veliko vlogo.« Pritrdimo mu nadalje lahko, da je pomembno, kakšno mesto ima jezik v učnih programih, kakšen je njegov položaj v javnosti in da se izkazuje jezik vsebolj »comme le signe marquant et l'expression même de la conscience ethnique.« Prav tako se pridružujemo njegovim načelnim opozorilom na fenomen kulture, vendar z določenimi dopolnili.

K njegovi ugotovitvi, da je bilingvizem v množini prej v napoto kakor v korist, naj navedemo svoj pridržek. Kadar gre za stične položaje dveh narodov pa tudi držav in narodnih manjšin le-ti izsiljujejo bilingvizem. Prepričani smo, da je manjše zlo bilingvizem, ki ga kultiviramo v šoli, kakor pa denacionalizacija. Primer s koroškimi Slovenci in ukinitvijo posebnega šolstva, namenjenega določenemu območju, kjer se srečujeta dva naroda, nam to potrjuje. Ta primer usode slovenske osnovno šolske mladine na Koroškem nam po preučitvi izpričuje, da je že v letu ukinitve posebne šolske ureditve izgubilo 56,56 %

³⁸ Izčrpno analitično pojasnilo pa je oskrbel že leta 1956. L. Ude s študijo Teorija o vindšarjih »Windische«; izdala in založila Slovenska prosvetna zveza, Celovec. V. Klemenčiča razprava Kritičen pretres avstrijskega popisa 1951 z ozirom na jezikovno strukturo na Koroškem pa je novejšo znanstveno pričevanje o tem, kako je prešla inkriminirana »kategorija« v avstrijsko uradno statistiko; Razprave in gradivo Inštituta za narodnostna vprašanja v Ljubljani, 1961, št. 2, str. 101—182.

³⁹ O tem vprašanju govori študija F. Zwittera Slovenski politični prerod 19. stoletja v okviru evropske nacionalne problematike, ZČ 1965, II (str. 75—153). V svojem rezimeju označuje isti problem s podrobnejšim zapisom historičnega razvoja v osrednjem in vzhodnem delu Evrope takole: »Rezultati te bitke so v 20. stoletju zelo različni pri teh »nehistoričnih« narodih in prav tako pri različnih regijah naseljenih po istem narodu; nekateri narodi so dosegli velike uspehe pri razvoju lastnega meščanstva in lastne narodne kulture, ljudske množice so sprejele narodne politične programe, vendar celo v teh primerih ne moremo po pravilu preprečiti popolnoma asimilacije in pridobiti za narodno politiko vse, ki govore isti jezik; vendar so primeri, kjer kmetje ohranjajo svoj jezik in kjer imajo ljudsko književnost v narodnem jeziku, medtem ko se narodno meščanstvo in politično gibanje z narodnim programom ni razvilo. V 20. stoletju ima nasprotno teza o »nehistoričnih« narodih skoraj celoten uspeh v tem delu Evrope; ta teza o politični enotnosti v zvezi s književnim jezikom, ki je soroden z vsemi kmečkimi narečji, razvit predvsem v teh deželah, in je vplivala na teritorialno organizacijo v SSSR in danes vpliva na politične probleme v Indiji in na Kitajskem.« (Str. 150.).

vseh slovenskih otrok ugodnost šolanja v materinščini.⁴⁰ Seveda terja ureditev bilingvistične situacije najprej politično voljo neposredno in posredno prizadetih, predvsem teh drugih, torej voljo večine, da nastopa do manjšine strpno, s tem pa bi bilo mogoče premostiti določeni dejavnik (ali kriterij): psihologije ljudstva in sicer določene karakteristike večine. Vsekakor ne moremo odmisлити pedagoškega dejavnika⁴¹ in to z njegove teoretske in praktične strani. Zanimiva v tem poglavju je avtorjeva pozornost problematiki raztresene manjšine: videti je, da sam spoznava težave v tem primeru in lahko bi uvrstili fenomen kot nepravdo etnično, narodno manjšino, vsaj kar se narodnosti tiče, čeprav tudi s tem ne bi docela obsegli bistva problema.

Obširno nam razlaga nadalje problem imigracije, seveda predvsem iz jezikovnega vidika. Opozarja na tri značilnosti — na priseljence istega jezika; na tiste, ki so različnega jezika ter se prilagodijo v glavnem prevladujočemu, državnemu jeziku; in na tiste, ki govore jezik večine in se preselijo med manjšino. Svetuje varstvo glede priseljevanja, ima pa pred očmi, da so v ospredju vendarle interesi države. Zanimivo bo, da so se na ljubljanskem seminarju ZN (1965) pogovarjali o tem, kako obravnavati avtohtono in neavtohtono manjšino — torej manjšino, ki se je priselila v novejšem času (npr. v Kanado).

Različni govorniki so ločevali med priseljenci, ki se želijo pretopiti, in takšnimi, ki tega ne želijo. Načelo in prakso »melting pot« sicer z večjo ali manjšo srečo uveljavljajo ZDA, vendar so se procesi stapljanja danes v svetu delno tudi ustavili in to dejstvo zasluži prav zato še posebno pozornost.

V zvezi s kriterijem »jezika« se odpira nešteto dilem. Je to le filološko vprašanje? Ne glede na našo preizkušnjo — iz primera pouka koroških slovenskih otrok, ki je nedvomno lahko rdeča signalna lučka na semaforju — moramo zatrditi, da nas osamitev kriterija ne pripelje nikamor.⁴² Torej je to vsekakor obsežnejše vprašanje, in sicer: socialno, družbeno in politično. Znanstveno trdnejše izhodišče nam omogočajo primeri etnogeneze v preteklosti, kolikor jih je mogoče docela preučiti, sicer pa nam omogoča vpogled tudi sodobno dogajanje pri državah, ki so v novejšem času pridobile svojo neodvisnost.⁴³ In ko srečamo avtorjevo posplošitev, ki se glasi: »Najbolj skromen

⁴⁰ J. Pleterski: Materinščina otrok in pouk na koroških osnovnih šolah, Zbornik Koroške, Ljubljana 1959, str. 117.

⁴¹ UNESCO: L'emploi des langues vernaculaires dans l'enseignement, Paris 1953, str. 17—18.

⁴² Na ljubljanskem seminarju so poudarjali predvsem kriterij želje, medtem ko so ugotavljali, da vprašanja ni mogoče zadovoljivo reševati samo z znanstvenim, s filološkim in z lingvističnim kriterijem (ST/TAO/HR/23) str. 14, točka 48.

⁴³ V Poročilu že omenjenega seminarja navajajo npr. začasno rabo jezika bivšega kolonizatorja kot la langue de liason ou officielle, op. cit. str. 13—16, točke 46—47.

Ko pojasnjuje J. Pleterski primer izraelske odločitve, po kateri uvajajo danes hebrejščino kot uradni in nacionalni jezik, opozarja na tiste »realistične« jezikoslovce, ki ne vidijo v jeziku nič drugega kakor sredstvo za sporazumevanje. Jezik mu pomeni izraz objektivne osnovne identifikacije posameznika z dano družbeno skupnostjo in z njenimi etičnimi načeli, prav tako pa sredstvo, s katerim posameznik kot pripadnik določenega družbenega razreda sodeluje pri razvoju skupnosti, ta idiom pa mora biti tej skupnosti lasten, istoveten z njenim nastankom, obstojem in obstankom (J. Pleterski: Nekaj potez izraelske etnogeneze, Sodobnost 1962, št. 11, str. 1028—1029).

idiom lahko postane nekega dne jezik kulture«, se znajdemo pred spletom nešteti dejavnikov in okoliščin, ki so bodisi pospeševale bodisi ovirale (in to se dogaja tudi še danes) predvsem majhne skupnosti pri izoblikovanju njihovega temeljnega občila. V tem sklopu je zanimivo gradivo, ki ga je izbrala kanadska državna komisija.⁴⁴ Izjavi dveh francoskih Kanadčanov (Ontario, Quebec) se glasita: »...biti ‚Francoz‘ predpostavlja francosko okolje, to pomeni francosko ustanovo, to pomeni, da lahko človek živi francosko ... Ti ljudje (mladina iz Quebeca) so se vpraševali, če pomeni francoska kultura več, kakor samo francoščino, v vsakdanji rabi ... to je mogoče tudi oblika, mišljenje ...«

Vendar jezik majhne narodnostne skupine prizadene že vsak reden popis prebivalstva; v teh primerih se posamezniki znajdejo pred vprašanjem, kakšen je občevalen jezik, doma ali v javnosti — in tako nastanejo določena registracija, preštevanje in kasnejše konsekvence. Problematika narodnostnih popisov pa je bolj vsestranska in bi jo avtor moral posebej obravnavati. Od narečja, književnega, kulturnega, materinega, državnega, uradnega, občevalnega, svetovnega jezika do jezika administracije ali »lingue france« — seže zahtevna problematika nešteti antagonizmov.

V okviru sodobnih srečanj različnih skupnosti, v človekovi težnji, da najde nove oblike sožitja ter napredovanja, imajo vendar posebno mesto nova tako imenovana množična občila (mass media). O njih učinku avtor skoraj ni spregovoril, čeprav — očitno lahko vplivajo na življenje človekovih skupnosti, saj so tisk, radio in televizija prisotni sleherni dan pri tistem delu človeštva, ki jih že obsežejo. Samo en primer naj mimogrede navedemo iz francoskega dela Kanade: »Za nas bo to skoraj temeljni kamen ... naši otroci omahujejo glede sprejemanja (uka) lastnega jezika, ker nikoli ne slišijo francoščine od velikih sredstev povezovanja, množičnih občil.«⁴⁵

Problem jezika se očitno povezuje s kulturo, prosveto in ekonomsko močjo določene skupnosti, pa tudi z družbeno organizacijo le-te in je v tem iskati vzroke za antagonizme ali pa tudi poti za njihovo premostitev. Današnja svetovno konstelacijo figurira ta čas pet jezikov, pet tako imenovanih svetovnih jezikov; to pa pomeni že velik napredek glede na nekdanje položaje različnih jezikov. Tudi moderna tehnična sredstva za prevajanje znatno prispevajo pri pogovorih med ljudmi — pri pogovorih o bolj strpnih ravnanjih glede na narodnostno, etnično, jezikovno različnost.

G. Heraudovo raziskovanje kriterijev odpira problem opredelitve etnične skupnosti v toliki razsežnosti, da le-ta terja mnoge dopolnitve — predvsem pa še nadaljna sistematična in posebna preučevanja.

Avtor sam v posebnem poglavju (II, De l'Ethnie a'la Nationalité) izčrpno dopolnjuje obravnavo svojih kriterijev, kjer izhaja iz dejstva, da: »objektivna originalnost etnične skupnosti ni dovolj, da bi se le-ta konstituirala v narodnost.« (57) Pri tem opozarja na regionalno zavest, zavest o kulturnem izročilu, etnično samozavest (ponos) ali na željo za pretopitvijo v večjo etnično skupnost. Poseben problem mu pomeni status manjšine, kjer se mu zdi pomembna stopnja glede na položaj in funkcijo. Nestabilnost etničnega, narodnostnega hotenja pa povezuje z narodnostnim značajem. Predvsem navaja: 1. da velja z različnimi postopki obseči vsebino in moč etničnih zahtev; 2. sprašuje se, kako bi

⁴⁴ Rapport préliminaire de la Commission royale d'enquête sur le bilinguisme et le biculturalisme, Ottawa 1965, str. 55.

⁴⁵ Op. cit. str. 63.

pri spreminjanju narodne zavesti v obdobjih in v raznih okoliščinah mogli zaznati konstanto v variacijah, ki si sledijo; 3. etnične volje (la volonté ethnique) ne vidi samo v pojavnih oblikah zahtev, temveč tudi glede na spremembe, katere nastajajo zaradi možnosti uresničevanja le-teh; 4. tudi subjektivna narava etnične, narodnostne zavesti terja še nekaj dopolnil: a) determiniranost: zaradi preeksistence, zaradi zavesti, do katere pride človek že s tem, ker se je rodil v okviru dane skupnosti; zaradi skupnega jezika in kulture; medtem ko je pri uporabi izraza »nacionalnost« vprašanje volje treba ločevati od nacionalnosti, ki jo vsiljuje država, od narodnosti določene skupine, ki živi v okviru države, kjer prevladuje ena izmed narodnosti.

Kakor vidimo, smo se znašli v zelo zapletenem območju raznih kriterijev in dejavnikov, ki celo meglijo podobo, namesto da bi nam omogočili jasnejši pregled vprašanja. Očitno je, da stvari niti teoretsko ni mogoče zlahka obseči, posebej zato, ker so gibljive in variabilne ter se izkazujejo v vedno novih variacijah, odvisnih od novih okoliščin.

Avtor pa se je v nekem pomenu znašel sam v nasprotju s svojo shemo, ne samo zato, ker temelji na gradivu skupin z razvito zavestjo, temveč tudi zaradi tega, ker le-te sploh teže (kadar teže) k izoblikovanju lastne zavesti, in to čedalje bolj in na vseh področjih sveta, na vseh različnih razvojnih stopnjah ter vseh okvirih, ki si jih je do danes ustvarilo človeštvo. Tako opozarja O. Klineberg pri novih neodvisnih državah, da je sestava teh skupnosti heterogena v okvirih, ko so bile demarkirane kolonijalne meje in se razlikujejo prebivalci po jeziku, po mnogih vidikih njihove kulture, in bi jih lahko opisali kot nacionalne skupnosti, toda vsekakor v popolnoma drugačnem smislu kot v drugih omenjenih (klasično znanih, D. D.) primerih.⁴⁶

Na drugo dejstvo — ob vrsti manifestacij v okolišju visoko razvitih skupnostih opozarja G. Decker v delu o samoodločbi narodov. »Prostovoljna asimilacija,« piše, »je pogosta tam, kjer ljudstva še niso izoblikovani socialni organizmi, kjer ni izrazite narodne zavesti, kjer ni kvalitativnih kulturnih stvaritev in nasprotno prevladuje še ločitev na različne konfesije. Zelo pomembno pa je, da je prostovoljna asimilacija v svojem velikem obsegu dandanes skoraj povsod v Evropi prenehala, da je zastala tudi že v ZDA in da lahko opazimo v mnogih področjih prav nasprotno prizadevanje — namreč narodno izločanje. Vzroki so rastoči obseg ljudske in visokošolske izobrazbe, vpliv filma, radia in tiska; s tem še močnejše, čeprav v množici površne vezi, ki vplivajo na narodno kulturo.⁴⁷

In če se vrnemo k izhodišču, k etnični skupnosti, se lahko pridružimo misli O. Klineberga, ko pri terminološkem razmišljanju ob tem izrazu meni, da le-ta povzroča dodatne težave.⁴⁸

⁴⁶ Otto Klineberg, Director International Center for Intergroup Relations, Seminar on the Multi-national Society, ZN, Background Paper C, Ljubljana 1965, stran 2.

⁴⁷ Dr. Günther Decker, Das Selbstbestimmungsrecht der Nationen, Göttingen 1955, str. 249.

⁴⁸ Grška beseda ethnos je v grobem ekvivalentna besedi *ljudstvo* ali *narod* in *etnična* skupina je lahko primeren izraz za skupino, ki jo povezuje občutje skupne pripadnosti, socialne identitete. To občutje je lahko povezano na položaj naroda kot celote, lahko je tudi posledica skupnega jezika, religije ali narodnostnega izraza. Lahko je kdaj posledica splošnega, podedovanega fizičnega videza ali 'rase'. Čeprav je koncept rase poln nasprotij, zaradi prikriva-

Dopolnila G. Herauda, pri katerih mu pomenita srčiko: zavest in hotenje (la conscience et la volonté ethnique) ali pri drugih avtorjih »želja« so po našem pripeta na bolj materialne dejavnike, zato nam le-ti pomenijo osnovna izhodišča.

Drugi kriterij je lahko »manjšina«, čeprav je termin manj določen in ga uporabljata nadvse rada administracija države. Poskus sistematizacije in kvalifikacije je pripravila Podkomisija za varstvo in za boj zoper diskriminacijo manjšin (ZN).⁴⁹ Med kriteriji omenja: kvantiteto, naseljenost, državljanstvo, nacionalni značaj države, izvor in okolnost manjšinskega položaja, okoliščine vključitve v državo, jurisdikacijo države, prizadevanja in zahteve manjšine, Preučevanje iz tega vidika ni seveda rodilo dokončnih rezultatov.⁵⁰ Med kasnejšimi preučevanji so prišli do naslednjega poiskusa definicije: »Manjšina je družbena skupnost, katere člani trpijo neugodnosti v obliki predsodkov diskriminacije, segregacije ali preganjanja (ali pa kombinacijami le-teh), in sicer zaradi delovanja drugačne vrste družbene skupine. Skupino, ki te neugodnosti zadaja v splošnem imenujemo večino. Treba je vedeti, da se noben teh izrazov ne manjšina in ne večina v tem tehničnem pomenu ne nanaša na številčen odnos.«⁵¹

Tretjo kategorijo *narod* pojmuje G. Heraud kot varljivo, povezuje jo predvsem z državo; seveda temelji pri tem predvsem na zahodnem pojmovanju, ki je kar se da različno od našega, saj je razvoj, kakor smo na to opozorili, pač šel svojo različno pot.

Očitno pa avtor opaza razvojne stopnje, saj na kraju poglavja (67) opozarja še posebej na dvojni pomen narodnosti in razlikuje narodnost zaradi hotenja skupnosti in državno, juridično narodnost, pri tem pride do enačbe: »državna narodnost je enaka narodnosti hotenja manj narodne manjšine«.

Pri tem se vprašujemo, ali je v sedanjih razmerah mogoče in kako je mogoče doseči po avtorju predvideni ideal, da bi etnično opcijo uravnaval samo kriterij znanosti. G. Heraud odgovarja, da bo to zagotovila etnopsihologija. Opozorili smo že na mnenje etnopsihologov. Kar nas še zanima, je dejstvo, da avtor nikakor ne vidi poti za narodne manjšine v sedanjih okvirih. Njegovo nezaupanje je toliko (in v nekem pomenu tudi docela upravičeno), da nam njegov pregled uravnavanja stvari v mednarodnem res ne nudi posebej spodbudne podobe — pa naj že pretresemo obdobje med vojnama ali pa čas po drugi svetovni vojni; pregled pa gre le v prid zadnjemu obdobju, to pa deloma priznava tudi avtor (118).

V poglavju o varstvu etnične skupnosti obravnava najprej zaščito oseb; tu opozarja na razliko med pravom in njegovim uresničenjem (79). V zvezi z zaščito skupine predvideva zavarovanje pred asimilacijo v zvezi z vprašanjem

jočih se značilnosti in se ne moremo ob njih združiti na primeren kriterij pri kvalifikaciji ras... (Background Paper C, str. 7—8).

⁴⁹ Definition et classification des Minorités, Nation Unies-Commission des droits de l'homme, Sous-Commission de la lutte contre les mesures discriminatoires de la protection des minorités. Lake Success, New York 1950 (E/CN 4), Sub 2/85.

⁵⁰ Preizkus glede na omenjeno sistematizacijo je na občasnem primeru koroških Slovencev obravnaval avtor tega zapisa v študiji »Koroški Slovenci v Avstriji«, Vprašanja naših dni, Ljubljana 1961, št. 2, str. 59—65.

⁵¹ C. Wagley and M. Harris, Minorities in the New World, New York, Columbia University Press 1958, str. 4.

jezika v administraciji, na sodišču, šoli ali v celotnem kulturnem območju. Ob vprašanju jezika pri pouku se zavzema za pouk materinščine, tu se sklicuje na temeljno študijo Unesca (*Rapport de la réunion d'experts de novembre 1951, L'emploi des langues vernaculaires dans l'enseignement, Monographies sur l'Éducation de base, VIII, U. N. E. S. C. O., 1953*).

Pri premostitvi manjšinskega položaja v šolstvu svetuje: treba je iti tako daleč, da zapostavimo redni pouk državnega jezika. Zaradi pomanjkanja bi bilo treba ustvariti reciprociteto tako, da bi »nemanjšince« podučevali v jeziku okolja. Kot primer, kjer to že uveljavljajo, omenja Južno Tirolsko (88). Z naše strani mu lahko pritrdimo, saj uveljavljamo v republiki Sloveniji prav tako rešitev na Koprskem in Pomurju.

Nedvomno je moč G. Heraudoveja dela predvsem v kritiki nezadovoljivega položaja etničnih skupnosti, narodnosti ali narodnih manjšin — saj je skrbno spregovoril še o kulturnih zahtevah, o neenakih možnostih manjšinca in večinca, o neuspešnosti narodnostnih referendumov, o zaščiti pokrajine, o avtonomiji ter o oživljeni dejavnosti narodnih manjšin in njihovem spopadanju z nacionalno državo (*Etat-nation*). Vendar — rešitve nakazuje žal le redkokdaj, jih mogoče ne vidi, kajti kakor smo že omenili, vidi jo v federaciji evropskih etničnih skupnosti, velikih in malih skupnosti, ki bi ji načeloval, vsaj po našem, zelo zapleten — in že zato — mehanizem brez večjega učinka, da ne omenjamo še vseh drugih pridržkov,

Ob srečanju z monografsko zasnovanim delom se nam tako odpira tudi cela vrsta vprašanj in že to samo govori delu v prid. Nadalje je delo še pričevanje o tem, kako zahtevna je problematika sama, in da njeno preučevanje terja vsestranske osvetlitve, ki kdaj šele v končni konsekvenci omogoča, čeprav še tako previdno izrečena vrednotenja — določene tvegane posplošitve.

Vendar pa kliče po preučevanju vse dogajanje na območju, ki je predmet našega raziskovanja, saj se pred našimi očmi razvijajo procesi moderne etnogeneze, predvsem na drugih celinah, pa tudi v dokaj ustaljenih družbenih strukturah opazamo manifestacije manjšin, določenih skupnosti (etničnih, narodnostnih, jezikovnih), ki jih v nekem pomenu administrativno imenujemo »manjšine« (v mednarodnih dokumentih, v notranjem pravu držav).

Novo, širše in globlje so tudi oblike, s katerimi si želimo pojasnjevati zapleteno problematiko posebej označenih človeških skupnosti (od historične geneze, pravne teorije, socioloških raziskav in pomoči drugih posebnih socialnih, družbenih ved — do udeležbe praktikov, ki urejajo vprašanja). V tem okviru je danes predvsem zapaziti veliki delež mednarodne znanosti ter prizadevanj bodisi organov ZN in pridruženih organizacij (Unesca). Ne nameravamo pa podcenjevati seveda tudi drugih pobud in prizadevanj, bodisi posameznikov (npr. dela avtorja, ki smo ga skušali predstaviti) bodisi organizacij in ustanov. Delež znanosti pri reševanju vprašanja se je povečal, čeprav bi bili naivni v tistem hipu, ko bi ji pripisali absolutno besedo — stvar samo uravnava tudi neposredno politično življenje.

Avtor je v posebnem poglavju nadalje predstavil položaje narodnosti etničnih skupnosti in narodnih manjšin v Evropi, ki pomenijo resnično bogato novejšo informacijo skoraj leksikalne narave. Naj se ustavimo le za čas pri

podobi Jugoslavije (str. 247—253) in takoj ne glede na manjše pomanjkljivosti izrečemo svoje priznanje k njegovi sicer strnjeni, a pošteni podobi, ki ji gre hvala. Med pomanjkljivostmi naj omenimo domnevo in napačno interpretacijo (str. 250), da je botrovala pri organizaciji (teritorialnem zaokroženju) Avtonomne pokrajine Vojvodine bojazen pred številno madžarsko narodno manjšino, kakor je to bilo v primeru dežele Trento-Alto Adige (Južno Tirolske). Primerjava je zunanje narave, ker ne upošteva zelo heterogene narodnostne podobe pa tudi drugih dejavnikov (zgodovine, gospodarstva itd.).

Primere iz naše narodnostne problematike pa uporablja G. Heraud še kot ilustracijo v zvezi s posameznimi posplošitvami. Med tistimi, ki so najbolj v spotiko, naj opozorimo še npr.: da je bilo v letu 1945 mnogo Slovencev za Italijo (str. 62), ali, da razlikujemo med vindišarji (Wendes) in Slovenci na Koroškem (76) ipd. Prav tako pade v oči enostransko navajanje narodnostnih (manjšinskih) organizacij, kjer bi avtor moral poznati poleg naštetih za Avstrijo vsaj še Zvezo slovenskih organizacij v Celovcu in v Trstu Slovensko kulturno gospodarsko zvezo; ta spisek v dodatku pa je vzbudil še naš pomislek glede nekaterih navedenih emigrantskih organizacij, ki nimajo prave in čiste povezave z manjšinsko problematiko.

Drago Druškovič

POLEMIKA

ZGODOVINSKA RESNICA ALI LEGENDA?

V tretji številki letošnje Sodobnosti (str. 277 do 281) je objavil dr. Dušan Kermavner med odlomki iz svojih zajetnih opomb k Prijateljevi *Slovenski kulturnopolitični in slobstveni zgodovini 1848—1895* tudi krajši sestavek polemične narave z naslovom *Pozabljeni liberalni naskok na Slovensko matico leta 1886*.

Ne nameravam odgovarjati na nekatera apostrofiranja v njem, ki zadevajo mojo razpravo *Sto let kulturnega poslanstva in študijo o Franu Levcu*, marveč se želim omejiti izključno na osrednjo vsebino tega sestavka.

V njem nam Kermavner kot nekakšno senzacijo sporoča rezultate dopolnilnih volitev v odbor Slovenske matice leta 1886. Pri teh volitvah se namreč »bojeviti« liberalci niso držali dogovora o »sporazumnih« kandidatih, marveč so volili in izvolili sedem svojih ljudi v odbor in tako naj bi bili v vodstvu Matice močno okrepli liberalno politično orientacijo. Hkrati nas avtor prepričuje o tem, da so bili pozitivni rezultati volitev takoj vidni v delu Matičnega odbora.

Kako je Kermavner opisal, kako je razložil ta, zanj tako pomembni dogodek v razvoju Slovenske matice, ki pa mu konec koncev rabi zgolj za sredstvo, za dokaz, kako napačna naj bi bila Prijateljeva teza, po kateri naj bi klerikalna frakcija pod okriljem »sloge in miru« v osemdesetih letih neprestano krepila svoj položaj v slovenskem družbenopolitičnem življenju na račun našega »kriptoliberalizma«?

Ko Kermavner dokazuje drugačno, »brž zboljšano« delo odbora, v katerega so bili izvoljeni tudi »nesporazumni« kandidati iz vrst »bojevitih« liberalcev,